

Mi az ember? És miért válik kiszolgáltatóttá?

**Gaál József:
A sebezhetőségben,
az esendőségben látom
a szépséget**

BONCZIDAI ÉVA
FOTÓK: KURUCZ ÁRPÁD

EGY EGYKORI BRUTÁLIS GYILKOSSÁG HELYSZÍNÉRE ÉRKEZEM, MERT A SZÉPSÉG LÉNYEGE ÉRDEKEL. GAÁL JÓZSEF MUNKÁCSY MIHÁLY-DÍJAS KÉPZŐMŰVÉSZT LÁTOGATOM MEG, A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM DOCENSÉT, A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEMIA RENDES TAGJÁT – A MŰTERME A VÁRNEGYEDBEN TALÁLHATÓ, AZ ÚRI UTCA EGYIK HÍRES ÉS HÍRHEDT ÉPÜLETÉBEN. EZ A TETŐTÉRI LAKÁS VOLT AZ, AHOVA EGY MÁSIK KÉPZŐMŰVÉSZLEGENDA, ORSZÁG LILI BERENDEZKEDETT PÁR HÓNAPPAL A HALÁLA ELŐTT, MAJD ITT ÉRTE A VÉGZETE AZT A HOMOSZEXUÁLIS FILMEK PRODUCEREKÉNT IS ISMERT ÜZLETEMBERT, AKIT TÖBB MINT HARMINC KÉSSZÚRÁSSAL ÖLT MEG A GYILKOSA A KÉTEZRES ÉVEK LEGELEJÉN. NEM CSODA, HA EZEK UTÁN NEM VOLT ÓRIÁSI TÚLJELENTKEZÉS A MEGÜRESEDETT MŰTEREMLAKÁSRA. GAÁL JÓZSEF MŰVEIT ISMERVE PEDIG AZ IS ÉRTHETŐ, ŐT MIÉRT NEM RETTENTETTE EL AZ, HOGY EGY ILYEN TRAGÉDIA HELYSZÍNÉN DOLGOZZON.

Használt lószerszámok egy kupacban, foszló arcvonásokat őrző portréfestmények mellé támasztott régi dagasztóteknők, óriásmaszkok, fából faragott, bőrrrel bevont, szíjjakkal bandázsolt, szegecselt fejformák – van bennük valami nagyon ismerős és borzongatóan idegen. Mintha egy sosem volt civilizáció néprajzi gyűjteményének anyagát hordta volna be valaki egy poszthumán laboratóriumba, ahol fém, fa, bőr és vászon mind-mind arra szolgál, hogy láthatóvá tegyen egy lényt, amely hasonlít az ember valódi lényegére.

John Coltrane, Miles Davis, Glen Velez és Keith Jarrett lemezei sorakoznak a polcon, kávéillat lengi be a napfényes teret, ahol halomban hevernek a vázlatok, tervek, jegyzetek – ott van rajtuk a keresés térképe, az útvonal, amely bizonyosan elvezet a legpontosabb mozdulathoz, gesztushoz, a legigazabb alakhoz, amely végre egyértelműen megmutatja, mi emberi és mi nem az. Valójában ezért jöttem ide. Megtudni, hogy Gaál József, aki műveiben évtizedek óta határozott állításokat fogalmaz meg erről a kérdésről, mit gondol a szépről.

Folyamatosan és visszatartóan tűnik el a világnak az az arca, amelyet egykor megismertünk. Elvész a gyerekorból minden – emberek, állatok, ízek, illatok, fények, egyszerű és igaz állítások. Úgy lép a helyükbe valami más, hogy szinte csak akkor ocsúdunk fel, ha már bekövetkezett a változás. Gaál József műtermében ennek a letűnt világnak a hordaléka ölt új formát: „Mágiát akarsz, és műtárgy lesz belőle” – jut eszembe egy korábbi feljegyzése.

Ő gyerekként még vezetett felkantározott lovat a földiken, akkoriban Tahitótfa, ahol felnőtt, a paraszti létforma igazságait, természetes rendjét kínálta magyarázatul a világ dolgaira. „A házunk pont ott volt, ahol a pásztorok összegyűjtötték a kondát és a csordát, innen hajtották ki az állatokat a legelőre. Ilyenkor mindig ott térdeltem az ablaknál egy széken, és néztem az állatokat. Egészen közel jöttek azok a nagy tehénfejek, csorgott a nyáluk, és ez a monumentális kép belém égett. Ez volt a színházam. A másik meghatározó látvány a katonáké volt, ahogy gázálcot viselve, nehéz golyószóróval felfegyverkezve vonultak a dübörgő autókra a Dunakanyarba gyakorlatozni. Mi meg gyerekként utánuk mentünk, és csodáltuk őket. Azt tudtuk, hogy ők védik a hazát, és akkor megéreztem, mi a pátosz.”

GAÁL JÓZSEF: HÁRPÍÁ (OLA), AKRIL, VÁSZON, 170×114 CM, 1988

„A természetben nincs olyan, hogy valami szép, csúnya, jó vagy rossz – ezeket az ember állítja a világ dolgairól. Ha megnézünk egy állatot, látjuk, hogy szép. És mégis a szörnyeinket évezredek óta állati részekből rakjuk össze.”

(Gaál József)

Gaál József műveiben a kiméra-lét nem kísérleti játék, hanem létállapot. Hárpia a kezében rakétákkal; Chimaera a szájában zablával; Marszüasz, az elevenen megnyúzott szatír – mindegyük régi történetekből ismerős ember-állat, most mégis jelenvalóvá lesznek, aktuálissá, kortársunkká válik az általuk hordozott ártó szándék, a mindent felfaló és mindent beszennyező mohóság vagy az oktalan szenvedés. A nyers, törött arcú hősnélküliség és a gúzsba kötőző vezeklések kora idézi meg őket.

„Szörnyű az a gondolat, hogy az embernek »árnyoldala« is van, amely nemcsak apró gyöngeségekből és szépséghibákból áll, hanem valósággal démoni dinamikájú. Az egyes ember ritkán tud erről; mert neki, mint egyénnek, hihetetlennek tűnik, hogy valahol vagy valamiképp kénytelen túllépni saját határait. (...) Egy sötét sejtelem azt mondja, hogy e negatív oldal nélkül nem vagyunk egészek, hogy testünk van, amely – mint a testek általában – elkerülhetetlenül árnyékot vet, s ha megtagadjuk e testet, nem vagyunk többé háromdimenziósak, hanem lapos és élettelen lények. E test azonban állat, s állati lelke van, azaz az ösztönnek feltétlenül alávetett, élő rendszer.”

(Carl Gustav Jung: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*; *A másik nézőpont: a hatalomvágy*)

Meddig tart az emberi működés, és hol kezdődik a gépi? – ez talán ma már ugyanolyan nyugtalanító kérdés, mint az állati ösztönökkel való szembenézés. Az ember és az állat is teremtmény. Ugyanaz az akarat/folyamat hívta létre őket, ezért talán ijesztőbb a gondolat, hogy egy emberi csinál-mány, a gép jelenléte épül be abba, amit szépnek hívunk, életnek vagy halálnak.

Az új kiméra a kiborg – android lények, technozombik, humanoid robotok érkeznek a jelenünkbe, és sürgetnek, hogy pár évezrednyi filozofálgatás után végre találjunk megingathatatlan választ arra az aggasztóan egyszerű kérdésre, hogy mi az ember. Van-e bármi, ami valóban megkülönbözteti őt a többi létezőtől? Van-e bármi, amitől értékeesebb, mint ők?

—

Bálványok, fétisek, protézisek, maszkok – a maguk pusztá valójában csupán tárgyak, mégis mind arra szolgálnak, hogy helyettesítsenek és megjelenítsenek valami élő, az erőt birtokló létezőt. Használatban vannak. Ahogyan használjuk az állatokat is vagy egymást. Mert megtehetjük. Mi mindent merünk megtenni a másikkal? Ki az, aki uralkodni, győ-törni vagy pusztítani akar általunk?

A hatalomvágy ösztön – sokkal mélyebben belénk kódolt emberi (állati?) tulajdonság, hogysem felülírhatnánk egy-szer s mindenkorra. Ezzel szembesülünk Gaál József művei előtt – kényszerítés ez is: muszáj odanézni, látni, ahogy „lemondanak a mézároslegények, / de ami történt, vala-hogy mégse tud végetérni”. (Pilinszky János: *Passió*)

—

„A sebezhetőségben látom a szépséget. Az esendőségben. A kiküzdött szépségben feszültség van és morális többlet.”

(Gaál József)

Az üdvtörténetünk középpontjában Krisztus halálra kínzott teste és feltámadása van. A szenvedés, amely értelmet nyert. De ennek fényében mit kezdhetünk az összes többi szenvedés értelmetlenségével? Hol a méltósága a megkínzottnak? Hol a méltósága a sanyargatónak?

Mi tesz emberré egy embert? És mi veszi el az ember-voltát? Melyik kérdésre lehet válasz a test romlása vagy a lélek romolhatatlansága? Mire válasz az élet? És a halál?

Ebben a világban a szépség még nem tiszta, még nem veszélytelen, még tud fájni. Szemközt állva e megkötözött lényekkel vagy az egymásba gabalyodó testekkel, úgy tűnhet, hogy a gyönyörű, nem a szép szinonimája, hanem a sebezhetőség élményéé. Ha a légszomj nem bűnhődés, hanem találkozás, börtön a test vagy ajtó?

Szerelem, párház vagy gyilkolás történik-e a szemünk láttára? Megkülönböztethető ez teljes bizonyossággal?

—

Mi tesz kiszolgáltatottabbá: a magány vagy a kötődés?

—

Nevetséges és félelmetes az ember. Borzasztó és szánivaló. Az állatok fenséges alázata és a szörnyek pusztító kegyetlensége is ott lapul a lelke mélyén. Ezt az emberarcot szelídítik groteszk portrékká Gaál József művei. Mint a gyermek, rácsodálkozunk arra, hogy végtére ez is mind szép, hiszen mi vagyunk.

Ezek ördögök – állítja a művész kisfia, ha a lószerszámokból kreált, torz arcú, fekete portrészobrokról kérdezik. A felnőtteknek sokkal zavarbaejtőbb asszociációi vannak, sokkal szofisztikáltabb vagy sokkal nyersebb állításokat sorolnak, viszolyognak vagy rajonganak, óvakodnak tőlük vagy gátlástalanul megbámulják őket.

Ez esendő és rettentő lényekkel Gaál József kiáll amellet, hogy nem feledkezhetünk meg az archaikus korok emberének bölcsességéről, aki nemcsak az ember szépségét ismerte fel, hanem a torzarcúságának is nevet adott, a mitológiák ember-állat alakjai érthetővé és megnevezhetővé tették azt, ahogy az árnyékvilág lakói helyet követelnek az életünkben.

Metaarchaizmus – így nevezi Gaál József ezt a réteges ikonográfiát, amely egyszerre archaikus és poszthumán, mágikus és technokrata. Ez az önreflexió újabb esélye, hogy töredékek és torzók által is megérthessük, a humanitás és a humanoid létezés alapvetéseit, az emberhez méltó magatartás és az emberszerű működés közti esztétikai és erkölcsi különbséget.

GAÁL JÓZSEF: TRANSUMAN FETISH III. (FA, BŐR, VAS, 43×31×22 CM, 2012)